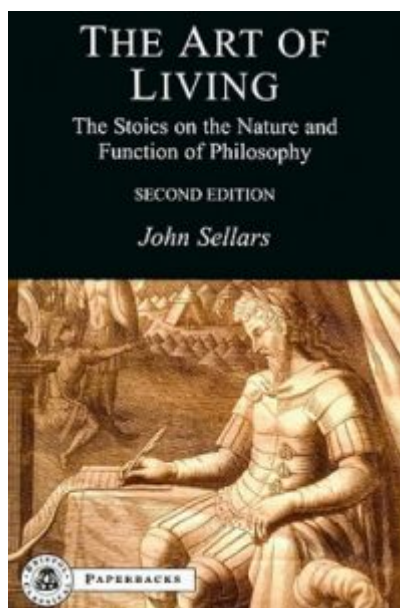

Zamyslenie nad Sellarsovou knihou o stoickom umení žiť

Lívia Flachbartová

Flachbartová, L.: Zamyslenie nad Sellarsovou knihou o stoickom umení žiť. In: *Ostium*, roč. 16, 2020. č. 4.

John Sellars: *The Art of Living. Stoics on the Nature and Function of Philosophy*. London: Bristol Classical Press 2009, 2. vyd. 228 s.

Koncom 20. stor. sa v rámci interpretácií dejín antickej filosofie^[1] začali objavovať a rozvíjať nové tendencie. Historici si začali čoraz viac uvedomovať, že rigorózne postavenie platónsko-aristotelovskej perspektívy nielen vo vzťahu k antickej filosofii, ale aj vo vzťahu k chápaniu filosofie samotnej, odráža viac náš moderný prístup než charakter antickej filosofie ako takej. Všeobecne známa myšlienková následnosť kľúčových postáv gréckej filosofie, ktoré položili základy západnej kultúry, teda trojice Sókratés - Platón - Aristotelés, je skôr výsledkom interpretačnej optiky než odrazom priamočiareho rozvíjania filosofie, a do veľkej miery je určitá „neoddeliteľnosť“ tejto trojice produktom prác historikov 19. stor. Sókratés položil základy filosofického pýtania sa a hľadania, Platón sa pomocou sókratovskej metódy dopracoval k podrobným analýzám zložitých otázok týkajúcich sa bytia a Aristotelés pretlmočil platónsky dramatický spôsob skúmania do vedeckej roviny a systematizoval celú oblasť vedenia. Iste, znie to logicky a presvedčivo, a z určitého hľadiska to môžeme takto chápať úplne legitímne. Otázky sa začnú vynárať, keď sa začneme konfrontovať s ďalšími starovekými mysliteľmi, ktorí sa vo svojej dobe a aj stáročia po nej tešili veľkému obdivu, no dnes o nich vieme pomerne málo. Títo myslitelia sa rovnako ako Platón hlásili k Sókratovi, no ich myšlienkové pozície sú často až prekvapivo rozdielne - stačí, ak sa pozrieme na to, o koľko sa líšia obrazy Sókrata u Platóna a Xenofóna, našich dvoch hlavných prameňov k Sókratovi.^[2] K sókratovskej tradícii sa hlásia i stoici, ktorí pod vplyvom kynikov rozvinuli osobitú a vplyvnú líniu antickeho myslenia a ktorí - ako napovedá titul knihy - stoja v centre záujmu Sellarsovej práce.

Interpretačná tradícia prispela k predstave, že filozofia slúži - a odjakživa slúžila - predovšetkým na

poznanie skutočnosti. Ak však zmeníme perspektívu a začneme si všímať aj to, čo do dominantnej interpretačnej paradigmy nezapadá, zistíme, že v antike sa intenzívne rozvíjali aj prúdy, v rámci ktorých teoretické vedenie nebolo cieľom filozofie, ale skôr nutným predpokladom pre správne konanie, ktoré je základom dobrého života. Takéto nazeranie stavia filozofiu do úplne iného svetla: nie je iba teoretickou aktivitou, ktorá smeruje k múdrosti ako k súboru systematického vedenia, ale činnosťou, ktorá sa prostredníctvom systematického poznania skutočnosti usiluje preniesť do praktickej roviny otázky, ako čo najlepšie viesť svoj vlastný život.^[3] Nie vedenie, ale dobrý život je to, čo charakterizuje filozofickú lásku k múdrosti v rámci sókratovskej tradície. Práca Johna Sellarsa nadväzuje na reinterpretáčnne tendencie z konca 20. stor., cestu ktorým prekliessnili historici ako P. Rabbow, I. Hadotová, P. Hadot či M. Foucault, a kladie si za úlohu predstaviť stoicizmus predovšetkým ako umenie života (*techné peri ton bion*), ktoré sa hlási k sókratovským koreňom a vrcholí v období rímskeho cisárstva v prácach Marka Aurelia a Epiktéta. Stručne načrtne obsah knihy.

Knihy je rozdelená na dve časti, Časť I: *bios* a *techné* mapuje vzťah života, resp. spôsobu života (*bios*) a umenia (*techné*) v kontexte starovekého chápania filozofie. Obsahuje štyri kapitoly, ktoré postupne rozvíjajú témy vzťahu (1) filozofie a biografie, (2) sókratovského pôvodu umenia života, (3) stoického chápania umenia života a (4) skeptické námietky Sexta Empeirika proti tejto stoickej koncepcii. Časť II: *logos* a *askésis* sa zameriava na (5) úlohu cvičenia (*askésis*) v rámci filozofie a podrobne analyzuje filozofické cvičenia (6) v Epiktétovej *Rukováti* a (7) u Marka Aurelia.

Knihy pôvodne vyšla už v roku 2003, no je dôležitým príspevkom do diskusií týkajúcich sa dejín antickej filozofie a dejín stoicizmu, ako aj možností chápania filozofie samotnej. Ako píše Sellars v Predhovore k druhému vydaniu (2009), knihy je výkladom toho, ako stoici chápali filozofiu. Základnou tézou je, že ju chápali predovšetkým ako určitý druh umenia, čoho dôsledkom je to, že „podobne ako v iných umeniach či remeslách si dokonalé ovládanie filozofie nebude vyžadovať iba uchopenie teoretických princípov, ale aj prvok praktického cvičenia koncipovaného za účelom vstrebánia týchto teoretických princípov“ (s. vii). V tomto zmysle prispieva knihy ku korpusu interpretácií dejín antickej myslenia. Na strane druhej ukazuje, ako premýšľanie o starovekých koncepciách filozofie môže prispieť do širšie zameraných diskusií týkajúcich sa povahy a úlohy filozofie.

Filozofia ako umenia života stavia do centra vlastný život človeka a jeho systematickú prácu na jeho premene tak, aby bol dobrým životom. Filozofia sa takto stáva spôsobom života a individuálny život sa stáva miestom, kde sa prejavuje múdrosť filozofa, miestom, kde sa spája (teoretické) skúmanie s (praktickým) konaním. Práve z toho vyplýva požiadavka súladu slov (*logoi*) a činov (*erga*), ako aj úzky vzťah medzi filozofiou a biografiou (i ďalšími žánrami). Ako Sellars načrtáva v prvej kapitole, filozofický význam tak nadobúdajú jednotlivé príbehy a anekdoty zo životov antickej filozofov, ich konkrétne odpovede a činy v konkrétnych situáciách, dokonca aj prvky vonkajšieho vzhľadu ako napr. zarastená brada filozofa – to všetko možno chápať ako konkrétne prejavy, manifestácie filozofického života.

Chápanie filozofie ako umenia života pramení u Sókrata. Druhá kapitola preto načrtáva sókratovskú starosť o seba (*epimeleia heautú*), ktorú Sellars na základe pasáží z Platónovej *Apológie* a Pseudo-Platónovho *Alkibiada I* spája so starosťou o (vlastnú) dušu (*epimeleia tés psychés*). V *Alkibiadovi I* Sókratés charakterizuje starosť o seba ako umenie (*techné*) starať sa o vlastnú dušu analogicky ku gymnastike vo vzťahu k telu. Následná analýza sókratovského chápania *techné* ukazuje, že osvojenie si nejakej *techné* vyžaduje (1) porozumenie základným princípom daného umenia (*logoi*) a následné (2) cvičenie (*askésis*), prostredníctvom ktorého človek vstrebáva naučené princípy a skúša ich v praxi, aby sa stal majstrom svojho umenia. Tieto analýzy slúžia predovšetkým na upriamenie našej pozornosti k otázke *askésis*, ktorá predstavuje hlavný rozdiel medzi prístupom k filozofii ako k umeniu-a života a chápaním filozofie ako čisto teoretickej racionálnej reflexie skutočnosti.

Najväčšou prednosťou knihy je jej svieži prístup k porozumeniu stoicizmu ako celku. Počnúc treťou kapitolou Sellars zrozumiteľne a vcelku presvedčivo ukazuje, že stoici pristupovali k vedeniu ako k technickému (označenie odvodené z gréckeho výrazu *techné*), nie teoretickému vedeniu, a práve to vytvára priestor pre reinterpretáciu stoicizmu s prihliadnutím na miesto, ktoré v ňom zastáva cvičenie (*akésis*). Na základe prameňov Sellars ukazuje, že stoické delenie filosofie na tri časti – logiku, fyziku a etiku – by sme mali chápať skôr ako delenie filosofického diskurzu, nie filosofie samotnej. V rámci filosofie je síce možné identifikovať tieto tri časti, avšak tie vytvárajú jednotný celok, pričom odlišiť ich od seba môžeme jedine v rámci diskurzu (s. 79). Týmto trom častiam diskurzu následne prislúchajú tri typy cvičenia zamerané na „strávenie“ (*pepsis*) *logoi* týkajúcich sa logiky, fyziky a etiky.

Záverečné kapitoly ilustrujú vzťah medzi *logoi* a *askéseis* ako dvoma štádiami filosofickej výchovy v rámci stoického chápania filosofie ako umenia života. Sellars pripomína, že obe, *logoi* aj *askésis*, predstavujú neodmysliteľné zložky *technického* prístupu k vedeniu a k filosofii a načrtáva povahu a funkciu filosofických, resp. duchovných cvičení, ktoré majú zabezpečiť privyknutie duše na naučené princípy a pomôcť ich stráviť. Upozorňuje, že staroveké filosofické cvičenia nenájdeme v klasických filosofických žánroch, medzi ktoré patrí napr. rozprava, ktorá je zameraná na teoretický výklad. Ako modelový príklad textu, ktorý sa venuje filosofickým cvičeniam, uvádza Epiktétovu *Rukoväť*: „Tento text je venovaný procesu filosofického privykania a trávenia, čiže duchovným cvičeniam, ktoré sú koncipované ako nutné druhé štádium filosofickej výchovy“ (s. 127). Precíznou analýzou ukazuje, že *Rukoväť* obsahuje tri hlavné *topoi*, ktoré sa týkajú vecí, ktoré sú v našej moci (*ef' hémin*), ako ich charakterizuje § 1 *Rukováti*, teda (1) mienky, (2) žiadosti, (3) túžby a odmietania – a že týmto trom centrálnym témam zodpovedajú filosofické cvičenia prislúchajúce trom častiam filosofického diskurzu, teda fyzike (*Ench.* 2-29), etike (*Ench.* 30-41) a logike (*Ench.* 42-45). Záverečné časti (*Ench.* 46-52) upriamujú pozornosť na filosofický život, aby zdôraznili praktickú povahu nielen celého textu, ale aj filosofie samotnej, ktorú Epiktétos vníma ako záležitosť činov a nie slov.

Ďalším typom textu, ktorý je venovaný filosofickým cvičeniam, sú *Meditácie* od Marka Aurelia. Sellars si tento text volí preto, lebo na rozdiel od *Rukováti*, ktorá je určitou formou príručky pre žiakov, predstavujú *Meditácie* príklad textu, ktorý je napísaný v rámci filosofických cvičení. Sellars v Aureliovom texte nachádza konkrétne príklady písaných duchovných cvičení týkajúcich sa úsudkov a používania predstáv, ktoré dáva do súvislosti so stoickou teóriou poznania. Postupne ukazuje, že tieto „ne-technické“ pasáže slúžili na osvojenie si a strávenie zložitých filosofických teórií a že ich možno chápať ako jednu z foriem filosofickej výchovy na úrovni *askésis*.

Záverečné poznámky syntetizujú pohľad na filosofiu chápanú ako umenie, ktoré sa zaoberá životom človeka. Tento *technický* prístup k filosofii, ako ho nazýva Sellars, nám ukazuje, že filosofiu môžeme chápať aj širšie než iba ako akýsi abstraktný súbor vedenia alebo zbierku teórií. Filozofia ako umenie života nie je iba teoretickou koncepciou, ktorú je možné oddeliť od života filozofa, ale je činnosťou, ktorá priamo vplýva na spôsob, akým vedie svoj život. To však neznamená, že ide o jediné správne porozumenie alebo že by tu išlo o snahu diskvalifikovať teoretický prístup k filosofii. Sellarsova kniha skôr ukazuje, že popri tradícii čisto teoretického chápania filosofie, ktorú reprezentuje napr. Aristotelés alebo Hegel, sa rozvíjala aj línia, pre ktorú bolo teoretické skúmanie a úsilie o pravdu súčasťou širšieho prístupu k filosofii a spolu s cvičením predstavovalo nutný predpoklad dobrého života.^[4] V súčasnosti, keď filozofia do veľkej miery splyva s akademickou prehliadkou historicky nadväzujúcich filosofických koncepcií a komentárov, resp. interpretácií k nim, kniha Johna Sellarsa ukazuje, že o filosofii sa dá premýšľať aj inak. V tomto zmysle je významným obohatením diskusií o možnostiach nielen chápania filosofie, ale aj jej uplatnenia mimo akademickú obec.

Vďaka štipendiu z *Fondu na podporu umenia* sa pripravuje slovenský preklad druhého vydania tejto Sellarsovej práce, ktorý by mal vyjsť v priebehu budúceho roka.

P o z n á m k y

[1] Neštandardné prepisovanie gréckeho slova *filosofia* s grafémou „s“ vysvetľuje diskusia, ktorá prebehla v časopise *Filozofia* (roč. 55, 2000, č. 5, č. 8; roč. 56, 2001, č. 1, č. 3).

[2] V konečnom dôsledku, už len zo samotných Platónových dialógov vyplývajú rôzne obrazy Sókrata.

[3] V antike sa dokonca objavujú prúdy filozofie, ktoré odmietajú poznanie skutočnosti buď ako bezcenné pre dobrý život (kynici) alebo ako nedosiahnuteľné (skeptici, kyrenaici).

[4] Jedným z najvýraznejších moderných reprezentantov filozofie chápanej ako umenie života je Nietzsche. K Nietzschemu i ďalším postavám pozri zbierku esejí V. Suváka, *Ars vivendi alebo Umenie žiť medzi Sókratom a Foucaultom* (Bratislava: Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2020).

Mgr. Lívia Flachbartová, PhD.

e-mail: liv.flachbartova@gmail.com